

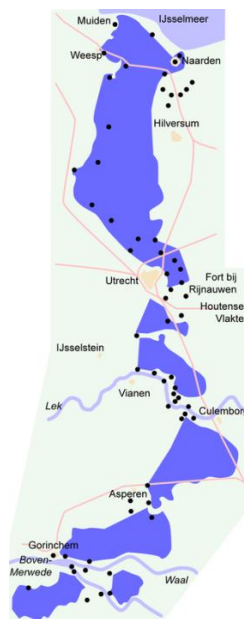
Stichting Stellingwarver Schrieversronte heeft een les ontwikkeld voor groep 7 en 8. Het doel van deze les is de leerlingen bekend te maken met de geschiedenis van de Stellingwerven en de sporen daarvan in het landschap.

Inleiding

De *Friese Waterlinie* is een verdedigingslinie die vanaf Kuinre, dat ooit aan de Zuiderzee lag, langs de riviertjes De Lende en De Kuunder in oostelijke richting loopt. Deze linie werd in de Tachtigjarige Oorlog rond 1580 aangelegd om Noord-Nederland tegen de vijandelijke Spaanse troepen te beschermen. De *Friese Waterlinie* was in feite een verlengstuk van de Hollandse Waterlinie: de verdedigingslijn van water reikte van Zuid-Nederland tot aan de Zuiderzee. Deze (*Oude*) *Hollandse Waterlinie* wist vanaf 1573 al Spaanse soldaten grotendeels uit Holland te weren. In de 17^e eeuw werd de Hollandse Waterlinie versterkt. In 1672 werden troepen uit Frankrijk, het land waar Nederland toen mee in oorlog was, met behulp van de Waterlinie tegengehouden. De waterlinie werd in 1871 vernieuwd en kreeg toen de naam: *Nieuwe Hollandse Waterlinie*. Deze waterlinie is echter nooit in functie geweest. Toen de Duitsers in 1940 ons land binnenvielen, werden de troepen met vliegtuigen achter de linie gedropt.

Afb. 1 Oude Hollandse Waterlinie¹

Afb. 2 Nieuwe Hollandse Waterlinie²

Waarom de Friese Waterlinie?

Voorals in de 17^e eeuw was de Friese Waterlinie van groot nut: toen werd deze als verdedigingsmiddel gebruikt tegen Bernhard von Galen, de bisschop van Münster. Uit die periode is het rampjaar 1672-1673 het bekendst, want in 1672 wilde Bommen

¹ https://nl.wikipedia.org/wiki/Oude_Hollandse_Waterlinie

² https://nl.wikipedia.org/wiki/Nieuwe_Hollandse_Waterlinie

Berend, zoals de bisschop ook wel werd genoemd, Groningen veroveren. Hij had toen al de steden in de provincie Overijssel in handen. Maar de aanval tegen Groningen mislukte en de bisschop trok zich terug in Overijssel om daar te overwinteren. In 1673 werd geprobeerd om Friesland te veroveren. Om Bommen Berend tegen te houden, maakten de Friezen en de Stellingwerpers de Friese Waterlinie gereed. Ze herstelden de schansen en staken de dijken door, zodat het water steeg. Het plan slaagde: Berend kon Leeuwarden niet bereiken vanwege het hoge water, maar ook door het slechte weer. De verovering van Friesland en Groningen was mislukt. Dat vieren de Groningers nog ieder jaar op 28 augustus, tijdens het *Gronings Ontzet*.

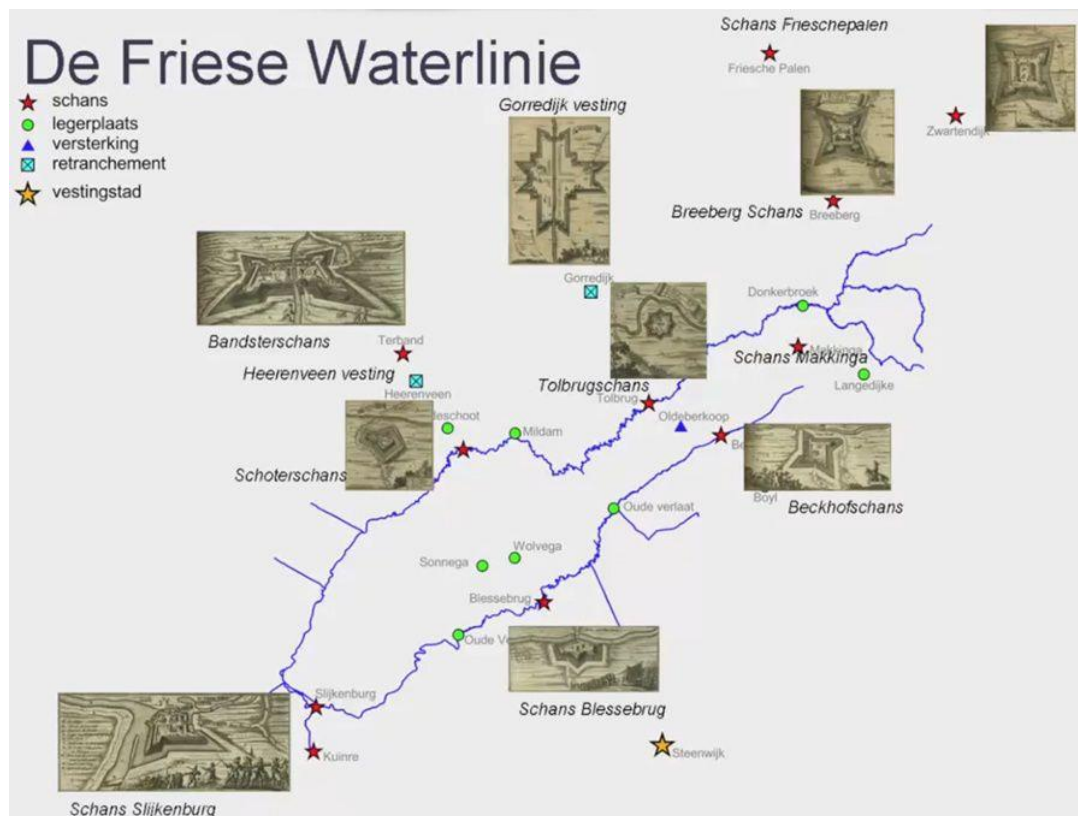
Vier schansen in de Stellingwerven

De *Friese Waeterlinie*, zoals de linie in het Stellingwerfs wordt genoemd, bestaat uit meerdere schansen. In de Stellingwerven en naaste omgeving zijn er nog steeds een aantal in het landschap zichtbaar. Dat zijn:

1. de Slikenborgschaans
2. de Blessebroggeschaans
3. de Bekhofschaans
4. de Breebergschaans
5. de Zwartendijksterschans

Deze schansen verdedigden de zuidelijke grens van Friesland tegen indringers. De Zwartendijksterschans ligt net over de provinciegrens bij Haulerwijk in het Drentse dorpje Een. In de tijd dat de schansen werden opgericht hoorde dit gebied echter nog bij Friesland. De schansen Breeberg en Zwartendijk lagen niet aan het water maar aan een weg midden door de moerassige venen. Ook verderop in Friesland waren er schansen die deel uitmaakten van de Friese Waterlinie. Voorbeelden daarvan zijn de schansen bij Heerenveen, Gorredijk en Frieschepalen.

Wie goed kijkt, ziet vier van de vijf genoemde schansen nog steeds liggen in het landschap. Deze zijn dan ook zeker een bezoekje waard. Helaas is de Breebergschans ongeveer 100 jaar geleden geëgaliseerd. Er staat nu een woonboerderij. Leuk om te weten: er was nóg een schans, bij Oldeberkoop, maar daar is niets van overgebleven. De schans moet veel groter geweest zijn dan de Bekhofschaans en lag bij de brug over De Kuunder richting Oudehorne. Daarom heette dit verdedigingswerk de Tolbrugschans. Ook bij Makkinga moet een kleine schans hebben gelegen.

Afb. 3 De Friese Waterlinie en bijbehorende schansen.³

Meer informatie over de Friese Waterlinie en het rampjaar 1672 / 1673 kunt u vinden op de website <https://www.friesewaterlinie.nl/>.

Dit lessenpakket is ook opgenomen op de Stellingwerver onderwijswebsite <https://stellingwerf-heemkunde.nl/>.

³ <https://waterlinies.jouwweb.nl/1500-1599/1580-friese-waterlinie>

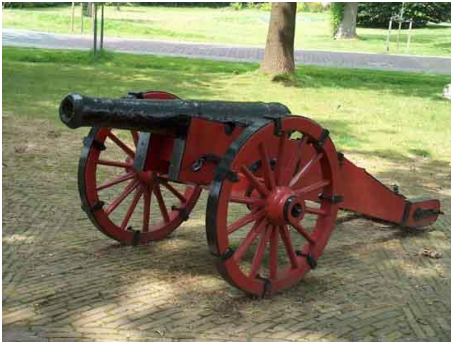
Vragen (docentversie):

1. Wat is een schans, volgens jou?
[antwoord: een verdedigingswerk; een opgeworpen versterking in het veld, waar soldaten bescherming vinden tegen de vijand.]
2. Wat is een waterlinie? Leg uit.
[antwoord: een waterlinie is een verdedigingsstrook van vestingwerken en schansen die (deels) omgeven zijn door water.]
3. Waarom legden we in Nederland waterlinies aan?
[antwoord: door lage gebieden onder water te laten lopen, kan de vijand belangrijke hoger gelegen delen van het land (zoals grote steden en vestingen) niet bereiken.]
4. Wat is het grootste verschil tussen de Oude Hollandse Waterlinie en de Nieuwe Hollandse Waterlinie? Kijk goed naar de 2 plaatjes.
[antwoord: in de Oude Hollandse Waterlinie was Utrecht nog niet beschermd door water. Utrecht viel in 1672 nog buiten de verdedigingslinie, zodat de stad op dat moment belegerd was door de Fransen. De Nieuwe Hollandse Waterlinie bood Utrecht wél bescherming.]
5. Waarom bouwden de Stellingwerpers en Friezen de *Friese Waeterlinie*?
[antwoord: om de Spanjaarden en later de bisschop van Münster tegen te houden. De Nieuwe Hollandse Waterlinie reikte in feite niet ver genoeg, dus moest er een verlengstuk komen dat Friesland ook moest beschermen tegen indringers.]
6. Bekijk afbeelding 3 goed. Hierop zie je de vier belangrijkste schansen van de Stellingwerven afgebeeld.
  - a. Schrijf de Nederlandse namen op van deze vier schansen.
  - b. Wat is de Stellingwerfse naam van deze schansen? Zet die erachter.
  - c. Welke plaats ligt daar het dichtste bij? (Zoek de schansen eventueel eerst op via Google Maps.) Schrijf de plaatsnaam op.

[antwoord:

Schans Slijkenburg – *Schaans Sliekenborg* – Slijkenburg
Schans Blessebrug / Blessebrugschans – *Schaans Blessebrogge* – De Blesse, Peperga, Wolvega
Bekhofschans / Beckhofschans – *Bekhofschaans* – Oldeberkoop,
Nijerberkoop, Zandhuizen, Boyl
Breebergschans – *Breebergschaans* – Donkerbroek, Haule, Waskemeer]

7. In de Bekhofschan is in 1979 een kanon teruggevonden. Dit kanon is helemaal opgeknapt en staat nu in een Stellingwerfs dorp te pronken. Weet jij in welk dorp?

Afb. 4. Kanon uit de Bekhofschan⁴

[antwoord: Oldeberkoop]

8. Hoe zien de vier Stellingwerfse schansen er tegenwoordig uit?
- Zoek van iedere schans een foto op internet.
  - Welke schans vind jij het mooist? Waarom deze?
9. Zoek een klasgenoot die dezelfde schans heeft gekozen.
- Zoek vervolgens samen op internet informatie over jullie favoriete schans. Geef daarna aan je klas een korte flitsende presentatie (max. 3 min.) over deze schans, waarin je vertelt:
    - Waar de schans ligt
    - Hoe de schans eruitzag
    - Hoe oud de schans is
    - Wat er verder over de schans bekend is (hoe werd ie bijvoorbeeld gebruikt?)
    - Wat er nu overgebleven is van de schans
    - Waarom jullie deze schans de mooiste vinden
  - Stem met je klas op de mooiste schans.
  - Stem met je klas op de mooiste presentatie.
10. Kijk nog eens naar afbeelding 3.
- Welke schans ligt het dichtste bij jouw school?
  - Zou jouw school binnen de *Friese Waterlinie* vallen of erbuiten? Leg uit.
  - Stel, we leven in de Tachtigjarige Oorlog. De Spaanse soldaten rukken op. Hoe zouden jullie de school kunnen verdedigen tegen de vijand? Schrijf in groepjes van vier alle ideeën op.

---

⁴ <http://www.stellingwerven.dds.nl/dorpen/Beckhofschan/Beckhof.htm>

- d. Maak op basis van jullie ideeën een verdedigingsplan voor de school. Je kunt er een kaart bij tekenen, er foto's bij plakken, een lijst maken van bewapening, materialen, mankrachten, noem maar op. Laat je fantasie de vrije loop.
- e. Presenteer jullie verdedigingsplan aan de klas, in een korte presentatie (max. 3 min.).
- f. Stem met de klas op het beste verdedigingsplan.

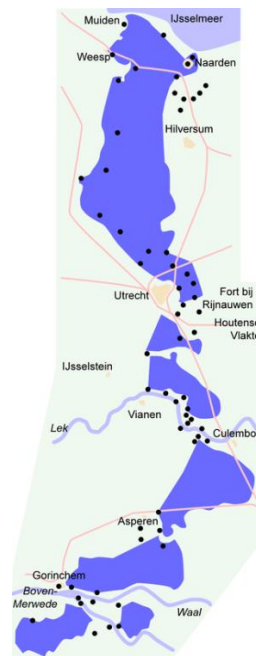
----- Materiaal voor de leerling -----

Wat is de Friese Waterlinie?

De Friese Waterlinie is een verdedigingslinie die vanaf Kuinre, dat ooit aan de Zuiderzee lag, langs de riviertjes De Lende en De Kuunder in oostelijke richting loopt. Deze linie werd in de Tachtigjarige Oorlog rond 1580 aangelegd om Noord-Nederland tegen de vijandelijke Spaanse troepen te beschermen. De Friese Waterlinie was in feite een verlengstuk van de Hollandse Waterlinie: de verdedigingslijn van water reikte van Zuid-Nederland tot aan de Zuiderzee. Deze (Oude) Hollandse Waterlinie wist vanaf 1573 al Spaanse soldaten grotendeels uit Holland te weren. In de 17e eeuw werd de Hollandse Waterlinie versterkt. In 1672 werden troepen uit Frankrijk, het land waar Nederland toen mee in oorlog was, met behulp van de Waterlinie tegengehouden. De waterlinie werd in 1871 vernieuwd en kreeg toen de naam: Nieuwe Hollandse Waterlinie. Deze waterlinie is echter nooit in functie geweest. Toen de Duitsers in 1940 ons land binnenvielen, werden de troepen met vliegtuigen achter de linie gedropt.

Afb. 1 Oude Hollandse Waterlinie⁵

Afb. 2 Nieuwe Hollandse Waterlinie⁶

Waarom de Friese Waterlinie?

Vooraf in de 17e eeuw was de Friese Waterlinie van groot nut: toen werd deze als verdedigingsmiddel gebruikt tegen Bernhard von Galen, de bisschop van Münster. Uit die periode is het rampjaar 1672-1673 het bekendst, want in 1672 wilde Bommen Berend, zoals de bisschop ook wel werd genoemd, Groningen veroveren. Hij had toen al de steden in de provincie Overijssel in handen. Maar de aanval tegen Groningen mislukte en de bisschop trok zich terug in Overijssel om daar te overwinteren. In 1673 werd geprobeerd om Friesland te veroveren. Om Bommen Berend tegen te houden, maakten de Friezen en de Stellingwerpers de Friese Waterlinie gereed. Ze herstelden de schansen en staken de dijken door, zodat het

⁵ https://nl.wikipedia.org/wiki/Oude_Hollandse_Waterlinie

⁶ https://nl.wikipedia.org/wiki/Nieuwe_Hollandse_Waterlinie

water steeg. Het plan slaagde: Berend kon Leeuwarden niet bereiken vanwege het hoge water, maar ook door het slechte weer. De verovering van Friesland en Groningen was mislukt. Dat vieren de Groningers nog ieder jaar op 28 augustus, tijdens het Gronings Ontzet.

Vier schansen in de Stellingwerven

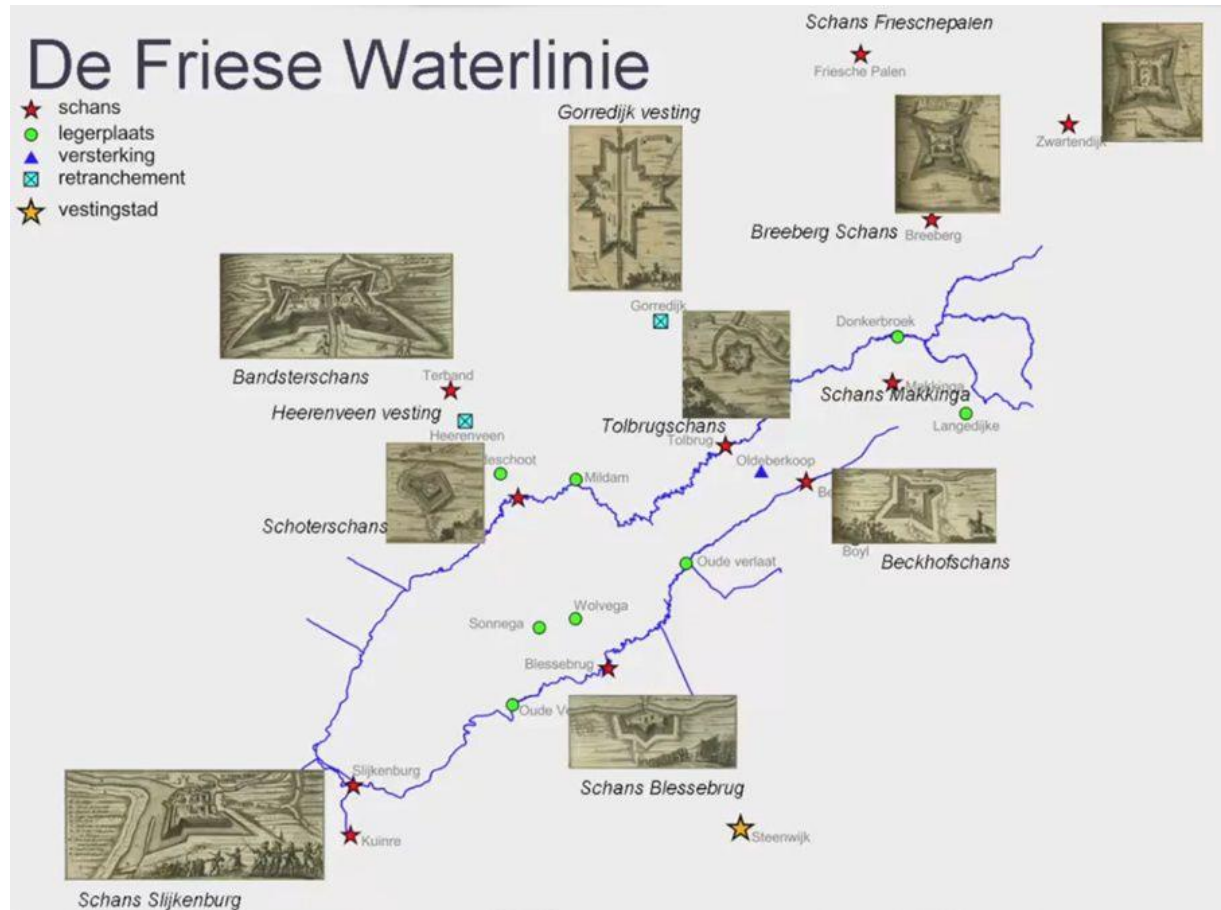
De Friese Waeterlinie, zoals de linie in het Stellingwerfs wordt genoemd, bestaat uit meerdere schansen. In de Stellingwerven zijn er nog steeds een aantal in het landschap zichtbaar. Dat zijn:

1. de Slikenborgschaans
2. de Blessebroggeschaans
3. de Bekhofschaans
4. de Breebergschaans
5. de Zwartendijksterschans

Deze schansen verdedigden de zuidelijke grens van Friesland tegen indringers. De Zwartendijksterschans ligt net over de provinciegrens bij Haulerwijk in het Drentse dorpje Een. In de tijd dat de schansen werden opgericht hoorde dit gebied echter nog bij Friesland. De schansen Breeberg en Zwartendijk lagen niet aan het water maar aan een weg midden door de moerassige venen. Ook verderop in Friesland waren er schansen die deel uitmaakten van de Friese Waterlinie. Voorbeelden daarvan zijn de schansen bij Heerenveen, Gorredijk en Frieschepalen.

Wie goed kijkt, ziet vier van de vijf genoemde schansen nog steeds liggen in het landschap. Deze zijn dan ook zeker een bezoekje waard. Helaas is de Breebergschans ongeveer 100 jaar geleden geëgaliseerd. Er staat nu een woonboerderij. Leuk om te weten: er was nóg een schans, bij Oldeberkoop, maar daar is niets van overgebleven. De schans moet veel groter geweest zijn dan de Bekhofschaans en lag bij de brug over De Kuunder richting Oudehorne. Daarom heette dit verdedigingswerk de Tolbrugschans. Ook bij Makkinga moet een kleine schans hebben gelegen.

Afb. 3 De Friese Waterlinie en bijbehorende schansen.⁷

⁷ <https://waterlinies.jouwweb.nl/1500-1599/1580-friese-waterlinie>

Vragen

1. Wat is een schans, volgens jou?
2. Wat is een waterlinie? Leg uit.
3. Waarom legden we in Nederland waterlinies aan?
4. Wat is het grootste verschil tussen de Oude Hollandse Waterlinie en de Nieuwe Hollandse Waterlinie? Kijk goed naar de 2 plaatjes.
5. Waarom bouwden de Stellingwerpers en Friezen de *Friese Waeterlinie*?
6. Bekijk afbeelding 3 goed. Hierop zie je de vier belangrijkste schansen van de Stellingwerken afgebeeld.
  - a. Schrijf de Nederlandse namen op van deze vier schansen
  - b. Wat is de Stellingwerfse naam van deze schansen? Zet die erachter.
  - c. Welke plaats ligt daar het dichtste bij? (Zoek de schansen eventueel eerst op via Google Maps.) Schrijf de plaatsnaam op.

7. In de Bekhofschans is in 1979 een kanon teruggevonden. Dit kanon is helemaal opgeknapt en staat nu in een Stellingwerfs dorp te pronken. Weet jij in welk dorp?

Afb. 4. Kanon uit de Bekhofschans⁸

8. Hoe zien de vier Stellingwerfse schansen er tegenwoordig uit?
- Zoek van iedere schans een foto op internet.
  - Welke schans vind jij het mooist? Waarom deze?
9. Zoek een klasgenoot die dezelfde schans heeft gekozen.
- Zoek vervolgens samen op internet informatie over jullie favoriete schans. Geef daarna aan je klas een korte flitsende presentatie (max. 3 min.) over deze schans, waarin je vertelt:
    - Waar de schans ligt
    - Hoe de schans eruitzag
    - Hoe oud de schans is
    - Wat er verder over de schans bekend is (hoe werd ie bijvoorbeeld gebruikt?)
    - Wat er nu overgebleven is van de schans
    - Waarom jullie deze schans de mooiste vinden
  - Stem met je klas op de mooiste schans
  - Stem met je klas op de mooiste presentatie
10. Kijk nog eens naar afbeelding 3.
- Welke schans ligt het dichtste bij jouw school?
  - Zou jouw school binnen de *Friese Waeterlinie* vallen of erbuiten? Leg uit.

---

⁸ <http://www.stellingwerven.dds.nl/dorpen/Beckhofschans/Beckhof.htm>

- c. Stel, we leven in de Tachtigjarige Oorlog. De Spaanse soldaten rukken op. Hoe zouden jullie de school kunnen verdedigen tegen de vijand? Schrijf in groepjes van vier alle ideeën op.
- d. Maak op basis van jullie ideeën een verdedigingsplan voor de school. Je kunt er een kaart bij tekenen, er foto's bij plakken, een lijst maken van bewapening, materialen, mankrachten, noem maar op. Laat je fantasie de vrije loop.
- e. Presenteer jullie verdedigingsplan aan de klas, in een korte presentatie (max. 3 min.)
- f. Stem met de klas op het beste verdedigingsplan.